

AZ ÚJABB PÉNZELMÉLETEK HATÁSA A VALUTAPOLITIKÁRA.¹

— Harmadik közlemény.¹ —

III.

Ha valaki el tudná képzelni, hogy azt a feltűnő folyamatot, mely Németországban az állami pénzelmélet keletkezése és hatása alakjában lezajlott s melyet értekezésünk I. fejezetében tárgyaltunk: hogy ezt nevek és területi viszonyok említése nélkül átvetítse az Óceán túlsó partjára, egy oly óriási gazdasági területre, mely csekély megszorítással teljes autarkkiának mondható, és ebbe a vetítésbe nem egy legyőzött, hanem egy győzedelmes ország vérkeringésének képét illeszteni belé: akkor úgyszólván megkapta az index-valuta elméleti jelentkezésének és gyakorlati hatásának képleteit az Észak-Amerikai Egyesült Államok hatalmas testén.

Knappot Amerikában Fisher Irving-nek hívják; szintén egyetemi tanár; ő is közvetlenül a háború előtt kezdte meg ugyancsak elméleti alapon, saját pénzelméleti dogmáinak fölépítését. Fisher annak a kérdésnek akar mögéje kerülni, hogy tulajdonképpen mi az, ami képessé tesz valamely «Pénz»-nek nevezett gazdasági jószágot arra, hogy általános vásárló ereje legyen. Így indult meg a *The purchasing power of money* alapvetése.² A letagadhatatlan yankee színezetet a munka alcíme adja meg, mely ekképpen egészíti ki a könyv nevét: «A pénz vásárló ereje, ennek meghatározása és viszonya a hitelhez, a kamathoz és a válságokhoz.» Később, az elmélet teljes kivirágzásának korában, a tudós szerző még

¹ Az előbbi közleményeket lásd a *Budapesti Szemle* 1938. évi 728. és 729. számában.

² Fisher Irving: *The purchasing power of money*. New-York. 1912.

szorosabb összefüggésbe hozza elméletének alkatelemeit és alkalmazását az amerikai tőzsdék spekulációs kilengésével, mert egyik munkáját ugyanezen az alapon egyenest az 1921-ki newyorki börze-krachnak szenteli.¹ Ámde mi nem tévedhetünk át az értéktőzsde szemléletére és megmaradunk a szoros ösvényen, melyet dolgozatunk magának kijelölt.

Fisher mélyről kezdi nagy elméletét : a pénzt fogalmában akarja megragadni. «Pénznek azt nevezzük, amit általában elfogadnak cserébe jószágokért.»² «We define money as what is generally acceptable in exchange for goods.» Ezt az alapvető mondatot eredeti szövegében iktattam ide azért, mert csak így tűnik ki, hogy a mondat tárgya nincs megnevezve. Éppen a pénz mibenlétét nem tudjuk meg belőle, mert nem szól arról, a what-ról nem mondja meg, hogy az jószág-e, kötelmi viszony-e, érték-e, vagy mi hát ; csak ennyit tudunk róla : «az, amit általánosságban cserében elfogadnak jószágokért.» Hogy mi az, amit elfogadnak — ez rejtély marad. Az ilyen meghatározás mindenestre elképzelhetetlen lenne bármely német munkában, ahol legalább is valamely szó hidalja át azt az űrt, mely éppen az egész elmélet alaptételének fölállítása mögött ott lappang. Később tudunk meg annyit, ugyancsak a könyv II. fejezetének 1. §-ában, hogy «ahhoz, hogy bármely jószág pénzzé lehessen, szükséges az, hogy hozzá fűződjék az általános elfogadhatóság (general acceptability) tulajdonsága.» Itt szerzónk megint nem azt mondja, hogy ez vagy az a lényege a pénznek, hanem megállapít egy kelléket, tudniillik azt, hogy általános érvénnyel elfogadják a piacon, arról azonban, hogy ezen az egy kelléken kívül kell-e más tulajdonságának lennie, avagy hogy csakugyan mindaz pénz-e, amit általánosan elfogadnak, egyáltalán nem kapunk tiszta képet. Annyit látunk, hogy Fisher nem állami parancsban keresi a pénz jellegét, hanem a piacon, azaz a kézzel fogható jószágok világában. Valahol ott van eszerint a helye «a pénz»-nek a lélekzéshez szükséges levegő közt, mely kétségtelenül elfogadtatik és a gyémánt

¹ Fisher Irving : *The stock market crash and after* (1930.).

² Fisher Irving : *The purchasing of power of money*. 8. 1.

között, mely jószág és érték is. Később, mikor tudósunk áttér a pénz gyakorlati megvalósulására, akkor még határozottan az aranyvaluta mellé áll a bimetallizmussal és más hasonló kísérletekkel szemben. Így szól:¹ «Az aranyvalutát először nagy bizalmatlansággal fogadták, de eredményei annyira kielégítőek voltak, hogy ma (ezt Fisher 1912-ben írta) azt kérdezhetjük joggal, hogy azok, kik az arany-standardot kitermelték, nem építettek-e jobb művet, mint akár maguk is képzeltek. Valóban — így folytatja — nincs semmi okunk arra, hogy bármi elképzelhető körülmények közt is attól kelljen félnünk, hogy ezzel a pénzrendszerrel vissza lehetne élni. Annak sincs semmi akadályja, hogy ezt a rendszert még jobban ki lehessen terjeszteni.»

Mikor az amerikai nagy Unio belépett a világháborúba, közgazdasága rögtön megérezte, hogy óriási gazdasági hálózatának legmélyebb összekötő szála, a pénz, megingott s elébb a kereskedelmi kamarákban, majd hirtelen önálló s megint egymásba olvadó bizottságokon át kezd alulról feltörni az a mozgalom, mely a «pénz vásárló erejének stabilizálására» törekszik. Miután ez a törekvés a pénzmegrendülést akarta leküzdeni, ennél fogva minél nagyobb lett a pénz megingása, annál nagyobb és szélesebb hullámokat vert e mozgalom az amerikai közvéleményben. Innét van az, hogy akkor nő meg egészen nagyra, mikor a háború véget ér; ámde uralomra nem ekkor jut az egész törekvés, hanem igen jellemző módon akkor, amikor a háború bevégezése után az az Amerika, amely egyszerre Európa adósából Európa legnagyobb hitelezőjévé lett s a világ aranykincsének legfőbb letéteményesévé változott, egyszerre csak a végtelennek látszó «jóléti hullám» (prosperity) után arra ébred, hogy beleszédül a gazdasági világválságba. Ez a váratlan válság s annak rohamossága és nem maga a világháború juttatta előbb elterjedésre, majd diadalra Amerikában azt az indexvaluta elméletet, melyet a *Purchasing power* szerzője akkorra fokozatosan kifejlesztett.

Lélektanilag nagyon érdekes, hogy amikor 1933-ban

¹ Fisher: *The purchasing power of money*. 339. l.

beáll Roosevelti diktátumára a nagy dollárváltozás, akkor Fisher azt hiszi, hogy ezt a forradalmat az ő elmélete és iskolája hozta létre és az tanulmányainak következetes beteljesülése. Ezt onnét láthatjuk, hogy utólag valahányszor mesterséges árszabályozásra vagy ármaximálásokra bukkan a történelemben, azt később mind úgy állítja be, mintha azok az indexvaluta mozgalmának volnának előzői, holott tényleg ahhoz semmi közük, mert egészen más okok szülöttei, míg az indexvaluta merőben amerikai jelenség. Fisher odáig megy, hogy valahányszor későbbi két munkájában¹ bárhol a világon Ó-Görögországtól kezdve Massachussets állam «pénz táblájáig» annak nyomára akad, hogy a hatóságok bizonyos árukat kiválasztottak és azok árát vagy árviszonylatát ideiglenesen értékmérőnek fogadták el, a mi szerzőnk diadalmasan fölkiált: Íme! már akkor is fölmerült az a gondolat, hogy a jószágok árában kell keresni az értékmérőt és nem a pénzben, mely szemben áll velük. Ha az amerikai tudós teljessé akarta volna tenni ebbeli adatgyűjtését, akkor megtalálhatta volna a magyar Corpus Juris I. részének 133. titulusát, amely ötvennyolc szakaszban sorolja fel, hogy «Quid sit et qualiter fiat bonorum mobilium et immobilium aestimatio.» (Mi legyen és hogyan történjék az ingó és ingatlan jószágok megbecsülése.) A törvény itt felsorolja az egész limitatiót. Az bizonyos, hogy ebből a táblázatból vissza lehet következtetni az akkori magyar pénznek, a giral márkának, vásárlási erejére, de az is bizonyos, hogy ez nem maga a pénz, hanem az értékmérőnek a tükörképe.

Összevetve most már a magyar tanulságot az amerikai tudósnak nagy önkényességgel összeválogatott történelmi példáival, igazság szerint nem mondhatunk egyebet, mint azt, hogy midőn rendkívüli események, hosszantartó háborúk, vagy forradalmak által az értékviszonyok felbomlanak és e miatt a megszokott pénzrendszer működése akár mechanikai, akár tömeglélektani okokból megszűnik, ilyenkor a törvényhozások oly árszabályokat állítanak föl, ame-

¹ Fisher Irving: *Stabilizing the Dollar* (1925.) New-York és *Feste Währung zur Entwicklungsgeschichte der Idee* (Lipese 1937.)

lyek legtöbbször arra valók, hogy az elrendelt kényszerszolgáltatások alapjául szolgáljanak és e mellett esetleg párhuzamosan útmutatást adjanak a magángazdasági forgalom ideiglenes lebonyolítására is. Az akkori tényezők igen jól tudták, hogy a tabulárék és limitációk nem pénzrendszert teremtenek és nincsenek állandó használatra szánva, hanem csak pótszerek éppen úgy, mint a háborúban előkerülő pótanyagoknak egész sorozata. Ezekben az árrögzítéseknél, melyek természetellenes helyzetekből keresik mesterséges eszközökkel a kimenekülést, épp oly lehetetlenség az egészséges pénzrendszer mivoltát fölfedezni, mint ahogy a stabilisatiót senki sem fogja megtalálni soha ily ideiglenes rendszabályok mögött. Ezekből az állapotokból a legéleselemből deductiót sem lesz képes levezetni az általuk keresett érték-állandóság titkait. Az amerikai szerzőnek már e gondolatbeli fölépítése szükségszerűen azt a benyomást kelti a «régi pénztan» minden hívében, hogy Fisher útján valószínűleg odajutunk, ahová a mesebeli halász érkezett el, aki hálójával a bűvös tóból akarta a holdat kifogni.

Az amerikai elmélet szerzője a másik oldalról, amikor nem ténybeli példákat, hanem eszményeinek előzőjét keresi, akként jár el, hogy valahányszor akár excentrikus szerzőknél (kiket sorban idéz), akár parlamentek munkálataiban oly nyilatkozatot talál, mely a pénznek állandóságát követeli, hogy ezáltal a piaci árak nagyobb hullámozása elkerültessék, fölkiált: ezek mind az én indexvalutám első nyomai! Így kerülnek azután valóságos divatbemutatóra az ismert 1810-i angol bouillon-bizottság munkálatainak kezdve az amerikai gyárak bérfizető ártáblázatáig az összes ármegállapító kísérletek. Ennek a fősorakoztatásnak egyoldalúsága annyira nyilvánvaló, ami az egyes idézetekből is világosan kihangzik, hogy az idézett szerzőknek voltaképpen semmi közük sincs bármely oly törekvéshez, mely a pénzrendszer és az árrendszer szerepét meg akarja fordítani. Mégis el kell ismernünk (s erre dolgozatunk IV. fejezetének végén még visszatérünk), hogy Fisher Irving nagy elméjének erős világítása annyiban viszi előbbre a pénzkutatást, hogy mind példái, mind idézetei által szertetési

azt az olvasó gondolkozásában közönségesen megnyugtatónak elfogadott tételhálózatot, mely fáradtan megelégszik az érték lényegének kutatásában avval, hogy a pénz valóban képes épp oly mechanikusan és minden emberi hozzáadás nélkül betölteni ármérő szerepét, mint a vele összehasonlítható más mérőszervezetek, például a méter vagy a liter. A világháború megrázkódásai és az utána bekövetkezett valutaforradalmak ezt a nyugalmi elméletet szétrepesztették és mint Keynesnek (lásd II. fejezet) és Casselnek (lásd IV. fejezet), úgy az amerikai mesternek is nagy érdeme, hogy itt igyekezett mögéje hatolni a megszokott képleteknek.

Bármennyire is csábító volna, hogy Fisher Irvingnek, aki kitűnő stilisztá, akár történeti előfordulások nyomán szőtt szálaít tovább fonjuk, akár az általa felhozott elméleti kísérletek fonalán ereszkedjünk le szorgos pók gyanánt az új igazságok új halmazatához, mégis tanulmányunk szigorú kerete eltílt bennünket mindkét eljárástól. Főcélunkat hamar elveszthetnénk szem elől. E helyett meg kell ragadnunk Fishernek azt a megállapítását, mely egyúttal az amerikai gazdasági életnek való ténye is, t. i. hogy a háború alatt és a háború után a bérfizetések terén a munkavállaló és a munkátadó érdekeltségek közös erőlködéséből megszületett indexrendszerek igenis döntő hatással voltak arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok világraszóló pénzforradalma éppen ezen a vonalon fejlődött ki s nem valami más elgondolás alapján, vagy, ha úgy tetszik, más beállítás világításában. E sorok írója politikailag azon a nézetten van, hogy a világháború után bekövetkezett rendkívüli kontinensközi eltolódások és visszahatások valamely formában akkor is új elhatározásokra és a régi yankee elvek megtörésére kényszerítették volna Amerikát, ha az indexkérdés föl nem merül. Ennek a kényszernek be kellett következnie, mert az Unió nem tudott ellenállni annak, hogy belevonszolják, vagy belekérezkedjék Európa háborújába. Ám ennek a fejtegetése is túlságosan messze vezetne bennünket és nem volna bemutatható erős politikai vonatkoztatások nélkül, melyek, minden érdekességük ellenére is, okvetlenül megzavarnák egy valutatanulmánynak lehetőleg tárgyilagos okfejtéseit.

Végeredményben az a helyzet, hogy amikor a világháború után kirobbant gazdasági válság végigsöpört a nagy Unión, ugyanakkor fejlődik ki Fisher valutaelmélete is, és a kettő egymásra talált. Mellőzve az árnyalati különbségeket és nem ügyelve az időrendben mutatkozó jelentéktelenebb eltolódásokra, ez a helyzet pontos felvétele. Ezért ebből vonjuk le annak tanulságait is, és viszont a mi munkálatunk szempontjából a legalkalmasabb innét tekinteni bele e kettős — gyakorlati és elméleti — folyamatnak valóban forradalmi pénzjelenségébe. Az amerikai politika új programjának, a «new-deal»-nak egyfelől és másfelől Fisher dogmáinak együttes jelentkezése abban nyilvánul, hogy mindkettő szerint a belső, a nemzeti áruszínvonal egyenletessége és marandósága fontosabb, mint a nemzeti valutának külföldi pénzértékekhez kapcsolódó stabilitása; éppen ezért azt vallja a «new-deal» és az új elmélet, hogy nem a pénzértéknek kell az áruszínvet mérnie, hanem megfordítva, a jószágok ára az, melynek indexbe foglalva a pénz értékét igazgatnia kell.

Előbbi fejezetünkben, mikor az 1933 június 13-án Londonban megnyílt valuta-világértekezletről írtunk, szótoltunk arról, hogy július 3-án Rooseveltnél főlrobbantotta a konferenciát, annyira, hogy az július 27-én dolgavégzetlenül széjjel is ment. Eloszlott pedig nemcsak eredmény nélkül, — hiszen a nemzetek itt azért gyűltek össze, hogy nemzetközi pénzrendszert adjanak a világnak és ez a kísérlet az egész emberiség szeme előtt fölt kudarcha — hanem széjjeloszlott az értekezlet avval, hogy oly mély szakadékokat tárt föl az ámuló világ előtt, amelyeket sem betönni, sem áthidalni nem sikerült. Nevezetes megint az, hogy az amerikai elnök üzenete olyan egyszerű és első pillanatra teljesen érthető szavakba volt beléburkolva, hogy csak később, a nagy kudarc után tűnt ki, hogy milyen forradalmi tény van annak hátterében s az emberiségnek ettől kezdve meg kellett tanulnia azt, hogy a régi szavaknak új értelmet adjon, éppen akkor, amikor a magángazdasági rend legfontosabb tényezőjének, a pénznek dolgáról beszél. A «bomba-üzenet» így hangzott: «Világraszóló katasztrófának tartanám, ha a nemzeteknek

ez a nagy értekezlete, mely azért hívatott egybe, hogy minden nemzet széles néprétegeinek szilárdabb és maradandóbb pénzbeli állandóságot és nagyobb jólétet adjon, még mielőtt ebben az irányban komoly kísérletet tenne, eltérítené magát ettől olyan indítvány elfogadása által, mely nem lenne egyéb, mint mesterkéltségek és átmeneti kísérlet s mely csak néhány kevés számú nemzet pénzátszámítási árfolyamára vonatkoznék. Az ilyen intézkedés, az efféle eltérítés azt mutatja, hogy mennyire hiányzik a helyes mérték s azon igazi célok iránti érzék, amelyek miatt eredetileg összehívatott a konferencia. Valóban kínos számomra az, hogy éppen az efféle intézkedésekhez való ragaszkodást használják fel ürügyül arra, hogy vele mentse azoknak az alapvető közgazdasági tévelygéseknek a további fönntartását, amelyek oly nagy mértékben okozták a mostani gazdasági világválságot. A világot nem lehet soká abban a felületes káprázatban ringatni, hogy nincs más teendő, mint néhány kevés számú nagy ország egymásközti pénzátszámítási árfolyamát átmenetileg és valószínűleg mesterkéltségekkel módosítani. Valamely nemzet egészséges szervezete fontosabb tényezője jólétének, mint az a körülmény, hogy pénzügyi rendszere micsoda árviszonyban van más nemzetek valutájával. Ezért nem is ez, hanem a közköltségek apasztása és megfelelő állami bevételek biztosítása, továbbá a fölvett államkölcsönök kamatszolgáltatásának biztonsága: ezek fontosak a végleges stabilitás elérésére. Az úgynevezett nemzetközi bankkörök ósdi fétisei helyébe azokat a törekvéseket kell tenni, amelyek az egyes nemzetek pénzügyi rendszereit olyképpen akarják kialakítani, hogy saját valutájuknak megadják azt az állandó vásárlóerőt, amely a jószágok árával s a modern kultúrészükségletekkel mérve, nem igen ingadozik. Egészen őszintén ki kell mondanom, hogy az Egyesült Államok olyan dollárt keresnek, amelynek még egy nemzedék után is ugyanaz a vásárlási ereje s adósságtörlesztő képessége legyen, mint aminőt a legközelebbi jövőben remélünk elérni. Nagyobb hasznot fog ez jelenteni más nemzetekre nézve is, mint ha megrögzítik egy vagy két hónap tartamára pénzük árát az angol sterlinghez vagy a francia frankhoz viszo-

nyítva. A mi további célunk az, hogy minden nemzetnek pénzürendszere tartósan állandósíttassék. Az arany, vagy az arany és az ezüst továbbra is ércfedezete lehet a valutáknak, de most nincs itt az ideje annak, hogy elpocsékolják az arany-tartalékokat. Ha egyszer a világon a nemzetek többsége olyan összhangzó politikát tud kialakítani, hogy rendbe hozzák államháztartásaikat és nem élnek viszonyaikat meghaladó módon: akkor majd alkalmas úton együtt megbeszélhetjük a világ arany-ezüst-készleteinek jobb elosztását, hogy azok a nemzeti pénzürendszerek fedezetéül szolgálhassanak. A nemzetközi kereskedelem helyreállítása igen fontos tényező, mint eszköz is, mint cél is. De a fődolog ebben sem a pénz átszámítási árfolyamok átmeneti megkötése, inkább a meglévő kiviteli tilalmakat kell enyhíteni, hogy ezáltal megkönnyítsük a jószágok cseréjét a nemzetek között. Ezt az értekezletet azért hívták össze, hogy mélybenyúló bajokat javítson és esetleg meg is gyógyítsa. Nem szabad megengedni, hogy ettől a céljától eltérítsék. Franklin D. Rooseveltt.

Mikor e nyers elnöki üzenet szíjjelvetette a londoni nemzetközi pénzüértekezletet, akkor eszmélt az ámuló világ arra, hogy az a máglyára ítélt «mesterkélts és átmeneti kísérlet», melyet Amerika elvet, nem más, mint a nemzetközi aranystandard. 1933. október 21-én szikratávírat útján adta tudtára Roosevelt az emberiségnek, hogy «reflatiós pénzüstabilitás»-t akar, amelynek lényege és célkitűzése az, hogy az árszínvonalat kell fölemelni és ha majd az árszínvonalat helyreállítottuk, akkor fogunk arra törekedni, hogy olyan dollárt teremtsünk és tartsunk, amely a ránk következő nemzedék alatt sem változik. Ezt megelőzően már 1932. május 2-án megszavazta a washingtoni képviselőház a Goldborough bill-t, melynek hivatalos neve «törvény a dollár vásárlóerejének helyreállítására és fenntartására.» A bill szerint a banktartalékról szóló törvény új, 31. §-al bővül s ez megállapítja, hogy «az Egyesült Államok politikája gyanánt az az alapelv jelentetik ki, hogy a dollár átlagos vásárlóértékét vissza kell állítani arra az alapra, melyen a kereskedelmi minisztérium által megállapított nagykereskedelmi árak szerint 1921—1929-ig állott s a hitelpénzümmenyiség sza-

bályozása által a dollárt ezen az alapon kell fenntartani.» 1933. március 6-án az elnök proklamációja elvlasztotta a dollárt az aranytól. Így állott be az amerikai aranydollár önkéntes értékcsökkentése, melyre az elnök 50% erejéig van följogosítva. Ez értékcsökkentés terén az Unió kormánya eddigelé negyven százalékkal megelégedett; pontosan 59.06 az új dollár aránya a régihez.

Semmi kétség sem lehet abban, hogy a gazdaságtörténet nem jegyzett föl még ily nagy forradalmat, melyet nem egy legyőzött és elszegényedett ország s nem is külső kényszer hatása alatt, hanem a világ hirtelen meggazdagodott aranyhatalma vitt végbe önként Roosevelt reformja által s azt a rákövetkező elnökválasztáson az amerikai nép óriási többsége helyeselte, úgyszólván elsöpörve az elnök politikájának ellenzőit. Ennek a páratlan helyzetnek igazi méreteit felejthetetlen élességgel világítja meg az, hogy az észak-amerikai Egyesült Államok aranykincse, amely már 1931-ben elérte a hatszáz millió angol font értékét, 1937-re kétezernégyszázmillió angol fontra, vagyis több mint négyszeresére emelkedett. 1937. április 30-án tette közzé a washingtoni kincstári hivatal azt a jelentését, mely szerint az Unió aranytartaléka 11.781 millió dollár és ugyanakkor megállapította (a jelentésből idézem), hogy «az Egyesült Államok aranykincskészlete ez által meghaladja Európa összes népeinek együttes aranybirtokállományát és pontosan két millió dollárral nagyobb, mint a világ összes jegybankjaiban összegyűjtött aranykincs fele».¹ Ha valaki szellemes formulát keresne, nem sok túlzással azt mondhatná, hogy a világ aranykincse megbuktatta a világ aranyvalutáját.

Ezek az óriás mértékű tények úgy lenyűgözik minden valuta-kutató figyelmét, hogy hatalmas vetítésű körvonalaik különösen alkalmassá válnak arra, hogy további előrehaladással próbálkozzunk az így mesterien megvilágított pénzprobléma lényege felé. Lehetetlen észre nem vennünk azt,

¹ Bővebben lásd a szerzőnek *A pénz sorsa és misztériuma* c. tanulmányát az Egyetemi nyomda által kiadott *A mai világ képe* c. munka III. kötetében.

hogy az index-valuta érdekében kifejlődött mozgalom rendkívüli erővel ragadta meg az amerikai közvéleményt és hogy az elnöki üzenetek s a ránk európaiakra oly szokatlanul ható törvénykiegészítések formulái mögött csakugyan lényegében az a «szilárdpénz-mozgalom» mutatkozik, mely Fisher Irving tanításai után indulva az úgynevezett állandósított értékmérőnek a szilárdságát abban keresi, hogy ne a jószágok árai és ezáltal az élet-színvonal alkalmazkodják a pénz értékéhez, hanem megfordítva : a pénzérték változzék akként, hogy az árszintnek ne kelljen megmozdulnia. Ez az index-stabilizáció belső lényege és ugyanez a Roosevelt-törvényhozás politikai vezér-motívuma is.

A yankee-világ mélyében működő társadalmi erők, amint azt az anti-alkoholista mozgalom, vagy később annak reakciója, a prohibitio eltörlése megmutatták, koronként elemi erővel tudnak fölemelkedni vagy lesülylyedni, mint a tenger dagálya vagy apálya. Ilyen óceán-rengéshez merném hasonlítani a new-deal valutaforradalmát. Az elméleti, sőt egyenest doktrinernek mondható behatások e nagy kísérletnek majdnem minden stádiumában kimutathatók. Megint a francia encyclopaedisták eszmeuralma van előttünk. Fisher Irving körülbelül az 1905-ik év óta beszél «az állandó pénzről» hallgatóinak az egyetemi tanszékről ; maga bevallja, hogy még 1911-ben is, mikor először öntötte formulába elméleti vizsgálódásainak eredményét, kerülte azt, hogy közönségesen megérthető szavakba gyúrja javaslatát.¹ 1912-ben viszi Bostonban gondolatait a kereskedelmi kamara elé ; rögtön fölkelti az üzletvilág ellenszenvét. Most már megindult a gondolat, és szerzője 99 beszédben, 13 könyvben, 331 írásműben vívja a tornát addig, míg önmaga előtt annyira kibontakozik rendszere, hogy megteremti a «kompenzált dollár» fogalmát. 1919-ben, az amerikai Tého st.-louisi közgyűlése elé viszi Fisher a maga pénzreformját s 1921-ben Washingtonban alapítják meg a «Szilárd pénz-szövetség»-et ; ettől kezdve a bizottságok sejtsszaporodása rohamosan megindul az Atlanti-tengertől a Csendes-Óceánig. Így lesz az

¹ Fisher Irving : *Feste Währung*. 317. 1.

index- valuta elméletből társadalmi tényező. Ugyanekkor Roosevelttől azt látjuk, hogy a parlament és az elnök is mindegyre tanárokat és szakértőket hallgat meg, hogy a társadalmi erők a gazdasági válság leküzdésére új elvek alapján tudjanak érvényesülni. Előbb az 1932-i Goldsborough Bill-nél, majd a Fletcher Bill-nél is a képviselőház bankbizottsága az egyes jegybankok vezetőin kívül első sorban elméleti tudósok véleménye után érdeklődik. Mikor Roosevelt reformjai ellen föltámad az ellenállás visszahatása, akkor vajjon mivel és kikkel erősíti meg álláspontját? «Az elnöknek sikerült a maga számára biztosítania — így olvassuk — Warren F. G. cornelle-i és Rogers J. Harwey yale-i egyetemi tanárok segítségét, kik koronként tanácsadói voltak a valutapolitikában».¹ Roosevelt reformjának doktrinér eredete, az új pénzügyelméletnek az amerikai valuta forradalmára való hatása tehát világos és határozott.

Ezért nézzünk most szemébe magának e nevezetes szerepre emelkedett index- valutának és Fisher Irving dogmatikus rendszerének. Ámbár Fisher, a gondolkozó, külön is, valamint az amerikai valuta-probléma kérdései magukban is megérdemelnék azt, hogy fokról-fokra mutassuk be, hogy az évek folyamán, részben a körülmények hatása folytán, részben magának az elmélet kiformalásának dinamikus útján hogyan folyt le az index-elméletnek evolúciója, mégis, mivel európai szemmel kell néznünk nekünk az amerikai jelenséget is, ennél fogva csak általános tanulságai iránt érdeklődhetünk; ezért e helyütt mellőznöm kell ezt a körülményes eljárást. Mivelhogy e fejezet elején röviden összefoglaltam Fisher első művei nyomán rendszerének dogmatikus kezdeteit, ezért, híven dolgozatomban szigorú célkitűzéséhez, most meg kell elégednem avval, hogy az új doktrinát végkifejlődésének stádiumában mutatom be; ez elegendő lesz arra, hogy fejtegetéseinket tovább vezessem ugyanazon az úton, amelyen kutatásainkat megkezdettük. Ez az eljárás avval kecsegtet, hogy közelebb jutunk végső következtetéseink legtermészetesebb levezetéseihez.

¹ Fisher I.: id. m. 196. l.

Fisher elméletének és gyakorlati indítványainak teljessége leginkább a reform előtt kelt *Stabilizing the dollar* című, 1925-i munkájának és másrészt a reform megtörténte után kiadott beszámolójának egybevetéséből domborodik ki; nevezetesen az utóbbinak, mely Európában *Feste Währung* címmel német fordításban lett az új pénzelmélet propaganda könyvévé, I. függelékében találhatjuk meg szerzőnk legszemélyesebb vallomását.

Az index-valuta terve legmegérettebb alakjában Fisher elvei szerint a következő: ¹ Az áruknak valamely eszményileg összeállított csoportozata alkotja a «jóság-dollár»-t. Ez a jóság-dollár az igazi valuta: tehát a pénz. Ennek az árucsoportnak az együttes ára — tehát nem az egyes áruk külön ára — alkotja a mutatót, az indexet. A pénzrendszer célja és rendeltetése az, hogy az áruárfolyam ne változzék, mert a változásokban rejtőzik először a gazdasági (különösen tőzsdei) válságoknak, másodsor a társadalmi nyugtalanságoknak és harmadszor a jólét megakadásának az oka. Miután azonban ezek az így kiszemelt jóságok sem külön-külön, sem csoportokba fűzve, sem mind együttvéve nem alkalmasak arra, hogy általánosan elfogadott csereszközzé legyenek: ennek folytán nem tudnak eleget tenni Fisher amaz elméleti fogalom-meghatározásának, amelyet főntebb abban a követelményében ismertünk meg, hogy a pénz az a valami, amelyért általánosan cserébe kapni jószágokat. Most már Fisher kialakított index-elméletével magával szembeállíthatjuk eredeti pénz-definióját, amely szövegében így szól: «We define money as what is generally acceptable in exchange for goods.» Ez a szembesítés arra következtetésre visz, hogy most már az új elgondolás alapján volna egy új valutánk, tudniillik a kiválogatott ármutató árszintje, de ennek az a baja, hogy éppen annak a követelménynek nem tud megfelelni, amelyben az új elmélet elindulásakor a pénz lényegét megállapítani vélte. Hiszen az alaptétel és a forradalmi újítás éppen abból állna,

¹ Fisher: *Stabilizing the dollar*. A plan to stabilize the general price level without fixing individual prices. (New-York 1925) XXVI. l.

hogy amikor most értékmérőt keresünk, akkor nem az általános csereeszközből, tehát a G-ből, hanem az áruból, a W-ból kell elindulnunk és ez alapon a forgalmat aranyutalványokban («Gold bouillon certificate») bonyolítjuk le. Történik ez azonképpen, hogy az irányító közhatalom bevon minden arany (ezüst) érmét (valószínűleg az ezüst váltópénz kivételével), e helyett az államnál, vagy az általa feljogosított helyeken (a jegybankokban) aranyrúd által fedezett dollárjegyeket bocsát rendelkezésre. Ámde ezeknek a dollárutalványoknak az aranytartalmam állandó, hanem megfordított arányban változik, mint ahogy a jószágok ármutatója mozog. Ha a jószágok árai emelkednek, akkor ugyanolyan arányban csökkentjük a kibocsátott dollárutalványokban megtestesített arany mennyiséget; ellenben mihelyt s amilyen százalékban esnek az egyesített áruk árszínvonala, olyan mértékben több aranyat tömünk bele egy-egy dollárba. Miután ez időszakonként, például kéthetenként, hivatalosan pontosan méretek és végrehajtatik, ennél fogva a «jószágdollár» érték-állandósága teljesen és tökéletesen biztosítva van. E szerint tehát az új elmélet megoldotta volna a pénzrendszer problémáját is, szorosán tudományos és tárgyi alapon. Magának a tervnek, vagy a terv változatainak prófétái egyenest avval lépnek föl, hogy ezen a módon a bizonytalanná lett nemzetközi aranyvaluta helyébe, az eddigi tapogatódzások ösztönös kuruzslásait meghaladva, olyan fizikailag pontos mérőeszközt sikerült szerkeszteniök, mint ahogy ma már a hossz mértéket, nem mint régebben, valamely király termete után számíttjuk ölnök vagy lábna, hanem megalkotjuk a pénzrendszerre nézve ugyanazt a matematikai értékmérőt, mint aminő a mai hossz mérések változhatatlan alapjául szolgál, tudniillik a métert, amely tudvalevőn a föld területének negyvenmilliomod része s amelynek mint a mértékét a sèvres-i nemzetközi intézetben minden behatástól mentes iridium platinarúd képviseli. «Amiképpen — írja Fisher — meg kell tanulnunk azt, hogy a valóságban nem a nap, a hold és a csillagok kelnek föl és nyugosznak le, ámbár bizonyos mozgásaik ezeknek is vannak, hanem mindez csak látszat, amelyet a

mi földünk forgása okoz, úgy most meg kell tanulnunk azt, hogy a jószágok nem emelkednek vagy esnek, hanem a dollár körforgása kelti fel ezt a látszatot.» Az olvasó láthatja ebből, hogy szerzőnk már Galilei és Keppler fölfedezéséhez kezdi hasonlítani a pénznek új relativitási elméletét.

Fisher, igen különös módon, az aranydollár helyébe lépő index-valuta tervét részleteiben is bemutatja: «technical details» címmel és ekkor mindegyre kinyomatja szövegében nagy betűkkel azt a jelszót is, hogy «az aranyvalutát azért nem kell elhagyni». Ez a saját elméletével ellentétes tétel nyilván az amerikai közvélemény számára van szánva, mert hiszen az Egyesült Államoknak nem fogyott, hanem megnőtt az aranykincse, sőt ez az aranyözönlés annyira fokozódik, hogy a washingtoni pénzügyminiszternek a nagy reform után nem sokkal már olyan rendszabályokról kellett gondoskodnia, amelyek a beözönlött arany semlegesítésére, tehát a forgalomból való elvonására vezettek, sőt legutóbb, 1937-ben már fölmerült az aranyvám gondolata is. Ebből nemcsak az következik, hogy az amerikai valuta-reformra nem a sokat emlegetett arany-szűkének az a fenyegető réme hatott, amely a genfi népszövetség «aranybizottság»-ában jelent meg ijesztő kísértet gyanánt (lásd IV. fejt. dolgozatunknak), hanem következik az is, hogy az index-valuta, még legelvontabb elméleti kidolgozásában is, kénytelen volt teljesen amerikai hatásoknak engedni, vagyis merőben viszonylagos és nem abszolút érvényű okokból született meg. Ha ezt jól megjegyeztük magunknak, akkor máris közelebb vagyunk az amerikai theoria megértéséhez is, de bírálatahoz is.

Miután, amint láttuk, a mutatószám-rendszer megfordította a pénz kérdését, mivelhogy nem az általános csereeszközből indul ki, hanem az avval szemben álló jószágokból, és az értékmérőt kényszeríti arra, hogy a maga beltartalmát folyton változtassa: ezért első pillanatra is kiismerzik rajta, hogy valójában egy tükörképpel hadakozik. Mert ha én valamely árszínvonal állandóságát avval biztosítom, hogy vele szemben folyton változtatom az értékmérőnek az erejét s a megváltozott pénzmértékben kifejezve mondom azt, hogy megvan a stabilizáció, csak matematikai játékot

űztem «a vásárló erő állandóságának» körtáncával. Miután e terv szerint az index-valuta által mért árszintnek megfelelő arany-utalványokat kell kibocsátanom változó tartalommal, semmiféle biztosítékom sincs arra, hogyha és amikor az arany fémnek termelési költségei avagy fogyasztási mennyisége a világon megváltozik, akkor nem fog-e megint jelentkezni az értékmérő viszonylagossága, aminthogy kétségtelenül jelentkezni fog és azt semmiféle elmélettel elfeledtetni nem lehet. Mindezeknél fogva arról, hogy ezen a módon akár egy nemzedékre is teljesen állandó értékmérőt lehetne biztosítani, mindazoknak le kell mondaniok, akik azért örülnek az aranyvaluta elhagyásának, mert éppen az arany-ár veszélyes hullámzásától tartanak. Ez utóbbiak közé tartozik, mint láttuk, már az új angol iskola Morgan Webb-el s ennek az álláspontnak lesz tragikus hívévé az előbb aranyhú svéd Cassel is, amint azt a IV. fejezetben látni fogjuk. Evvel az érvelésünkkel azonban még nincs ledöntve az index-valuta belső szerkezete; hiszen maga Fisher is legutolsó könyvében alternatív megoldásokról beszél, — talán azért; mert maga is érzi tervezetének bizonytalanságát. Próbáljuk meg tehát magát a mutatószám-valuta lényegét szétboncolni.

Az amerikai constructor kiindulási pontja igen jellemző módon nem az, ami a német elméleté, mely szerint a pénz nem jószág, hanem állami parancs, hanem ellenkezőleg, Fishernek az a föltevése, hogy a pénz nem lehet egyetlen jószághoz kötve, hanem a jószágok összességéhez, illetőleg azoknak egy kiválogatott csoportjához; ezért mérje az áruk csoportos ára az arany árát és nem megfordítva. Szerinte a fődolog az index, mert ez az, ami után igazodni kell minden kötelelemnek, sőt magának az arannyal töltött dollár aranytartalmának is. Szerintünk egészen világos, hogy bármilyen árucsoportot nevezek is ki arra, hogy éppen az ő áraira építsem föl az index-számot, ez okvetlenül önkényes kiválogatás lesz s evvel az indexszel szemben nemcsak mindazok az érvek érvényesíthetők, amelyeket az újabb angol írók azon a címen adnak elő, hogy miért éppen az aranyat választjuk ki és nem más jószágot; hanem az index-valutások rögtön hátrányba is kerülnek éppen ezen a kritikus ponton, egyrészt azért,

mert az aranyat az emberiség sokszázados gyakorlata választotta ki s az nem valamely tudományos laboratórium göreibeiben előállított homunculus gyanánt született meg értékmérőül; másodszor és mindenekfölött azért, mert az arannyal való csere egyszerű, az index-számítás ellenben bonyolult, tehát a tömegek előtt érthetetlen. A mindennapi gyakorlatból tudjuk, hogy minden bonyolult eszköz, legyen az bár csak gépkocsi vagy vacuum-cleaner, hamar elromlik, mihelyst elferdül bármelyik egymásba vágó alkatrésze. Már pedig ez a veszély minden pillanatban fenyegeti az index kiszámítását, mert esetleg olyan áru után kell igazodnia, amelynek áralakító része elromolhat s akkor megingott az egész index-számítás. Ez a veszély annál nagyobb, mert az indexek egész sorozata között válogathatunk és viszont a kidolgozott index-rendszerek legismertebb mintái mind már magukban véve is igazgatott, tehát nem fizikai pontossággal összeállított mértékek, — hiszen szerzőik tudatosan és bevallottan «fontosságuk» szerint állapítják meg az általuk kiszemelt áruk számát és egymáshoz való arányszámait. Mindezekre a kérdésekre természetesen nem térhetünk ki itt bővebben és dolgozatunk egyszerű célkitűzése távolról sem foglalhatja magába az ármutató-rendszerek bírálatát, épp oly kevésbé, mint a conjunctura-mérések rendkívül érdekes tüneményeinek vizsgálatát. Maga Fisher Irving avval vígasztal bennünket minden könyvében, hogy az általa kipróbált index-számrendszerek mérései között nincsen nagyobb eltérés, akár az árucsoportok különféleségét vesszük, akár azt a különbséget, mely a kis- és nagykereskedelmi árak, avagy a megélhetési standardok összehasonlításánál mutatkozik. Még ha mindezt megengedjük is, — és ez az engedmény valóban nem csekély! — letagadhatatlan az, hogy a megszokott számmutató tábláknak a gazdasági élet más területein való alkalmazása egészen más jellegű, mint ha én azokat értékmérővé teszem, tehát valutává nevezem ki. Akár munkabér-szerződésekben alkalmazom az indexet a csúszó bérskála alapja gyanánt, akár valamely hitelművelet kötelmeinek kiszámításánál: mindig szűkkörű, mindig magánjogi, mindig az érdekelték által ellenőrizhető index fölépí-

téséről és alkalmazásáról van szó. Ámde ezek a jellemvonások egytől-egyig mind hiányoznak, amikor az a törekvésem, hogy az ármutatót az összes jószágokat mérő pénzrendszer alapjává tegyem és az ország összes polgárainak használatára közjoggá avatom az ár-tabellámat. Ezáltal először is sokszorososan megnövekednek azok a nehézségek, amelyek például tapasztalat szerint rögtön jelentkeznek akkor, amikor valamely, a munkás-szakszervezet és a munkaadók érdeközössége között megállapított csúszó árskálát arra kell használni, hogy ne emeljék, hanem éppen ezen index lefelé való változásának megfelelően, leszállítsák a munkabéreket. Ha valaki a gyáripari életben látta az ilyen kísérletet, annak be kell vallania, hogy majdnem lehetetlen, de legalább is nagyon kétséges és semmi esetre sem kockázat nélküli az a próbálkozás, hogy a munkavállalókkal elhitessék azt, hogy az általuk elfogadott csúszó skála most már nem emeli a béreiket, hanem ellenük működik. Ezt az egész eljárást közintézménnyé vetítve, rögtön kitűnik, hogy csődbe fog jutni. Képzelve el valaki, hogy Fisher valuta-rendszere szerint az ő indexét kiszámító és kirovó hatóság egyszerre csak kijelenti, hogy mától kezdve azoknak a dollár-utalványoknak aranytartalmát ezután nem csökkenteni, hanem ennyivel vagy annyival növelni kell, vagyis az összes adósságok terhe az adósokra nézve hivatalos intézkedéssel megnövesztetik. Kétségtelennek tartom, hogy az ilyen kísérlet, melynek pedig egyszer mégis csak be kell következnie, mert a gazdasági életben nemcsak fölfelé fejlődés, hanem törvényszerű visszaesés is van, éppen Amerikában keresztülvihetetlen, mert az indexvaluta országos népszerűségét és általános elterjedését az okozta, hogy ezen az úton az eladósodott farmerek keresztülvitték terheik csökkenését. Minden okunk megvan azt állítani, hogy az ármutatón alapuló pénzrendszer a legjobb esetben is csak fölfelé működik, de lefelé hasznavehetetlen; olyan hőmérő, mely rögtön megakad, mihelyst a higanyoszlop leszállásának kell bekövetkeznie.

Mihelyst idáig jutottunk a «new-deal» pénz-elméletének boncolásában, akkor már nagyon közel vagyunk ahhoz, hogy az index-valuta lényegét hasonlítsuk össze annak a

nemzetközi valutának lényegével, melynek helyébe akar lépni. A most leírt mondatban használt «nemzetközi» szó elegendő ahhoz, hogy minden további magyarázat nélkül elénekbe állítsa a két rendszer alapvető különbségét. Az index-valuta sohasem válhatik nemzetközi rendszerré, azért, mert mindig csak valamely kiszemelt ország adatai alapján, tehát mindig csak valamely zárt terület használatára épülhet föl. Elméletileg így is járt el Fisher, amikor a dollárérték megállapítását kizáróan az Egyesült Államok ár-conjunkturájára alapítja, és a gyakorlatban így tett Rooseveltnél, amikor avval a bombával robbantotta föl a londoni értekezletet, hogy azért bontja föl az aranyvalutát, mert az nemzetközi bilincset jelent. Ezt így magyarázta azután Keynes is, Morgan Webb is, és később Cassel is. Szóval: ha minden ország külön-külön elfogadná is az így ajánlott index-valutát, nemzetközi valuta az akkor sem lenne, holott az arany az az volt. Az, hogy az amerikai elmélet s a roosevelti politika ezt a nagy különbséget nem vette észre, vagy szándékkal nem akart arról tudomást venni, onnét van, hogy az amerikai nagy Unió önmagában oly óriási gazdasági terület és annyira parancsoló pénzhatalmasság, hogy könnyen összetévesztheti magát és reformját az egész világ állapotával. De minél kisebb s minél kevésbbé önálló gazdasági területet veszünk, annál fontosabb erre nézve, hogy a külső államokkal való pénzkapcsolat is valamely állandó arányon alapuljon és ez az állandóság lehetőleg általánosan fenn is tartassék. Az új amerikai terv éppen avval dicsekszik, hogy a belső ár-színvonal szilárdságát avval védi meg, hogy föláldozza a külső világgal való kapcsolatok állandóságát; ezt azonban az európai kontinensen összeszorult vagy általán külföldi kölcsönökre szorult országok egyike sem teheti meg gazdasági állapotai bizonytalanságainak növelése nélkül. Mindezekből világos, hogy az index-valutából sohasem lehet államközi pénzrendszer, ami megint azt jelenti, hogy az aranyvaluta szerepét a legfontosabb viszonylatban nem pótolhatja.

Ha mindezzel tisztába jöttünk, akkor már levonhatjuk az új amerikai pénzelméletnek és a vele kapcsolatos pénz-

forradalomnak mind gazdaság-elméleti, mind valuta-politikai nagyfontosságú következtetéseit.

Elméletileg a helyzet a következő. Először is Fisher valuta-terve jelenlegi alakjában áruszám-valuta ugyan, de azért arany- vagy legalább arany-forma pénzrendszer maradt, ami azt jelenti, hogy vele szemben is föl lehet sorakoztatni mindazokat az érveket, amelyek az aranyvaluta megdöntésére akár a német állami pénzelméletben, akár az új angol iskolában, akár magának Fisher Irvingnek s követőinek a műveiben oly szépen és izgatón olvashatók. Az arany bizonytalansága teszi bizonytalaná a Fisher-valutát is. Továbbmenve és ezt a műhibát mellőzve, meg kell állapítanunk azt, hogy a jószágok ármutatóján alapuló pénzrendszer a legtökéletesebb tudományos előkészítés, vagy a leggondosabb kormányzati kiképzés esetén is csak egyetlen piacnak a valutája lehet és a különféle nemzetek pénzrendszereinek állandó összekapcsolására nem alkalmas. Harmadsoron nem szabad elfelednünk azt, hogy ennek az index-valutának lefelé való alkalmazása, vagyis az az eset, amikor e rendszer szerint az árakat és munkabéreket csökkenteni kell azért, hogy a pénz aranytartalma mesterségesen megnövegtessék, oly reakciókat válthat ki, amelyek általában a pénzérték-csökkenésre, tehát devalvációra használt rendszabályoknál bekövetkeznek és az index-valuta megtámadására a lehető legalkalmasabbak. Így az állandónak hitt valuta-szerkezettől éppen a megígért állandóságot kell megtagadni. Negyedszer és végezetül, még ha a gazdasági elmélet szemet húnyna az előtt, hogy az a hatóság (bárhogy nevezzük is), amely magára vállalná azt a rettenetes felelősséget, hogy elméleti elgondolás alapján koronként megváltoztassa a pénz belső értékét és ezáltal állandó gyanúsításoknak tegye ki magát: a leghűvösebb elmélet sem húnnyhatja le a szemét az előtt az igazság előtt, hogy ha annakidején a bimetallizmust azért támadták és világszerte azért mellőzték, mert nem egyetlen, hanem két jószágnak — az aranynak és ezüstnek — az áralakulásától tette függővé az általános értékmérőnek, a pénznek működését, mindezek az érvek érvényesek a sok-jószág-valuta minden egyes tagjára, főként pedig azok egymáshoz való ár-

viszonyára nézve. Ez nem jelent egyebet, mint hogy «szilárd pénz» jelszót kergetve, magába a valuta-számítás alapjába a bizonytalanságok és változékonyságok egész sorozatát sikerült elhelyezni.

Ha most már ezen elméleti áttekintés után a másik oldalon a valutapolitikára vetjük figyelmünket, arra a valutapolitikára, amelyben megtestesült a «new-deal» elmélete: akkor nem szabad megállanunk annál a nagy csalódásnál, melyet a londoni világértekezleten az aranyvaluta hívei és az aranyblokk államai egyaránt éreztek akkor, mikor az amerikai üzenet szétfosztotta azokat a reményeket, amelyek világszerte a háború előtti arany pénzrendszernek egyszerű és mechanikus visszaállítását várták. Elméletileg (lásd alább IV. fejezetünket) az aranyvaluta híveinek volt igazuk; gyakorlatilag Rooseveltnek. Nevezetesen az aranyvaluta helyreállításának és fönntarthatóságának olyan előfeltételei vannak, melyekkel szemben egyenest ellentétben állottak még azok az államok is, amelyek vagy csak kényszerből hagyták el az aranyalapot, mint Nagy-Britannia tette, vagy amelyek akkor még minden áldozatra képesek voltak azért, hogy fönntartsák az aranyfedezetet, mint Franciaország vezérlete alatt az «aranyblokk». Amerika elhatározása tényleg egy természetellenes állapotot szüntetett meg, amikor elvágta az akkori gazdasági helyzetnek a nemzetközi arany-kapcsolatokhoz való kötelékeit. Ez a nagy megrázkódtatás valószínűleg hosszabb időre kitolta azt az időpontot, amikor a sárga fém megint megkezdheti pótolhatatlan nemzetközi szerepét. Ámde miként ezt a szerepet nem veheti át az az index-valuta rendszer, amely igen megfelelt az akkori egyoldalú amerikai törekvések formulálásának, azonképpen perzselő fénnel világított bele abba a tátongó szakadékba, amely a pénzpoltika elveit a háború után életbe léptetett világgazdasági rendszabályoktól elválasztja és velük szembeállítja. Mert a pénz-probléma nagy ellentéte itt van és nem magában a pénz-elmélet belsejében. A nemzetközi aranyvaluta egyelőre háttérbe szorul világszerte, de nem azért, mert akár az állami pénzelmélet jobban megismertetett volna bennünket a pénz igazi lényegével, sem azért,

mintha az amerikai áruszámokon fölépült «gummi dollár» végleges valuta-megoldás lenne; hanem egyszerűen és letagadhatatlanul azért, mert minden aranyvaluta rendszer nemzetközi szabad közlekedést föltételez, s ez az, ami a háború után eltűnt a világ gazdasági életéből. Ennek hiánya nemcsak az arany nélkül maradt államok pénzrendszerét fosztotta meg a biztos aranyalaptól, hanem ez tette bizonytalanná az arannyal megrakott államokban is mind a hiteléletnek, mind az áralakulásnak, sőt végeredményében a társadalmi fejlődésnek is egyenletes szilárdságát. Ez az amerikai pénzforgalom legnagyobb és feledhetetlen tanulsága.

HEGEDÜS LORÁNT.